Da myten om »Den Røde Krag« blev til (II)*

Wilhelm Christmas-Møller

IV. Kommunalvalget og udviklingen på venstrefløjen

Mens VK-samarbejdets skibbrud havde været let at konstatere, var det ulig vanskeligere at sige, hvilke følger det trekantede forlig iøvrigt ville få. Baunsgaard, der befandt sig i den position, hvorfra dette spørgsmål bedst lod sig vurdere, havde under folketingsdebatten udtalt, at han ikke følte trang til at drage for vidtgående politiske slutninger [1].

Statsministeren derimod var åbenbart mindre usikker. Han udtrykte sin glæde over, at det var lykkedes at få folkestyret til at fungere, og han så forliget som indledning til en periode, hvor samarbejde i højere grad end hidtil ville præge det politiske liv [2].

I det hele taget syntes indflydelsesrige kredse i socialdemokratiet at mene, at der var grund til tilfredshed og fortrøstning med hensyn til fremtiden. Aktuelt veg ikke tilbage fra at sammenligne »Nybrogadeforliget« med Kanslergadeforliget. »Den regering, der i foråret mødte blank afvisning fra VK-partierne og som måtte klare sig fra sag til sag, har nu solidt flertal bag den finanspolitik, som hele tiden har været dens mål . . .« hed det i lederen [3].

I et interview gav den socialdemokratiske gruppeformand, Carl Petersen, situationen alt hvad den kunne trække – og lidt til. Carl Petersen talte om samarbejdet mellem arbejder og bonde. Dette ville nok forme sig på en anden måde end i trediverne, men resultatet ville dog blive det samme. Efter forliget kunne man ikke mere være skeptisk med hensyn til den dybere mening med VR-samtalerne. Venstre ønskede indflydelse på de kommende tyve års udvikling, og det kunne de kun opnå sammen med socialdemokratiet. I venstre var man godt klar over, at man gavnede langt den største del af sine vælgere ved at samarbejde med socialdemokratiet. »Hverken venstre eller socialdemokratiet kan klare fremtiden ved at diskutere socialisme contra liberalisme. Den politik som venstre derfor kommer til at føre vil stort set blive

* Første del blev bragt i sidste nummer af tidsskriftet.

1. Folketingstidende 117. årgang.
2. ibid.
3. Aktuelt 22/1–66.

den samme som vor. Og derfor begyndte Hartlings omstillingsproces forsigttigt og klogt med forhandlinger med Det radikale Venstre, formentlig med det mål at ende hos os« [4].

I dag kan vi jo nok se, at Carl Petersen ikke ligefrem var synsk.

Måske er forklaringen den, at Carl Petersen lige efter de langvarige, men veloverståede forhandlinger har haft svært ved at skjule sin triumf. Han har nok mest af alt set sig selv som regeringens livredder. Thi ganske vist lever mindretalsregeringer hele tiden på andres nåde, men de er ikke truet på livet hver dag. Som regel er der langt mellem de helt skarpe hjørner. Og Carl Petersen har nok ment, at nu da et sådant var heldigt rundet bl. a. takket være hans indsats var regeringen sikret arbejdsro i et betragteligt stykke tid.

Der har måske også ligget en god portion ønsketænkning i den vision, han her rullede op. Det regeringen og socialdemokratiet for tiden mest af alt havde brug for var arbejdsro. Siden foråret 1965 havde det måttet forhandle sig frem fra sag til sag med nogle uberegnelige forligspartnere på højre side, mens partiet ustandseligt blev angrebet af et nydannet arbejderparti på venstre. Den slags tærer på et stort socialdemokratis kræfter. Da det kneb med at finde et flertal til afgifterne, havde Aksel Larsen budt sig til [5]. Og da det viste sig, at regeringen alligevel fik forlig med de borgerlige, havde han hånet socialdemokratiet for at sælge ud af dets principper for at undgå valg [6]. Under disse forhold kunne det ikke undgås, at der opstod uro i socialdemokratiet.

Hvad ville derfor være mere bekvemt end en lang fredelig periode, hvor arbejder og bonde lige som i de gode gamle dage snakkede sig til rette om tingene. Tyve år? – ja, hvorfor ikke? For en socialdemokratisk gruppeformand ville det være skønt at kunne give en god dag i disse »ørkesløse« debatter om socialisme, hvor partiet på een gang skulle sandsynliggøre sine gode socialistiske hensigter og samtidig dokumentere, at disse desværre ikke lod sig føre ud i livet for nærværende. Hvis blot arbejder og bonde fandt hinanden var man også ude over problemet med de radikale, der var skrumpet betænkeligt ind. Næh, et ordentligt stort parti, som der kunne tæres på i mange år, uden at flertallet af den grund kom i fare – det vidste man, hvad var.

Det var imidlertid netop ikke ro socialdemokratiet fik. Den 8. marts var der kommunalvalg. SF var valgets ubestridte sejrherre, og socialdemokratiet dets store taber. Ikke mindst i København og andre større byer var det gået skidt.

Det var socialdemokratiets opfattelse, at dette valg ikke havde og ikke burde få landspolitiske konsekvenser, samt at det dårlige udfald skyldtes svigtende oplysning om boligforligets fordele. Aktuelt udtrykte det på den måde, at socialdemokratiets valg i de forskellige kommuner »synes at bekræfte den opfattelse, at man i hovedstaden og de store byer var stærkt op-

4. Aktuelt 23/1–66.
5. Berlingske Tidende 14/12–65.
6. Berlingske Tidende 22/1–66.

taget af boligløsningen, uden at dens positive sider endnu helt er gået op for vælgerne« [7].

SF-bladet mente noget helt andet. I en analyse af valget understregede bladet, at gallup siden 1964 havde vist tilbagegang for socialdemokratiet og at partiet var ude i en tillidskrise. Boligforliget havde kun forstærket en allerede igangværende nedgangslinie; at ville forklare udfaldet på anden måde kaldtes for »nederlagets sutteklud«. Det var den højreorienterede linje med Krag doktrinen, der var nederlagets årsag [8].

I første omgang var derfor spørgsmålet, hvordan forholdet mellem de to arbejderpartier ville udvikle sig i kommunalbestyrelserne, og her syntes samarbejdet hurtigt at komme ind i et roligt leje. Ved udgangen af marts sad der flere socialdemokratiske borgmestre valgt også på SF's stemmer. Flere steder havde de to partier sluttet valgforbund, når udvalgspladser skulle besættes, og på Københavns Rådhus indgik de forlig om det nye budget til stor fortrydelse for de borgerlige. Det nye budget repræsenterede et beskedent ryk til venstre. Udskrivningsprocenten blev sat op, og det samme skete med grundskyldspromillen. På den måde var det muligt at forhøje det til anlægsvirksomhed afsatte beløb med 5,5 mill. kr. Aktuelt skrev bagefter triumferende, at alle mindretalsforslag »af kaliberen salg af kommunens beboelsesejendomme« blev stemt ned [9]. SF's ordfører Erik Sigsgaard udtalte, at for socialdemokratiet havde der kun været to muligheder: Enten gå helt til højre og samarbejde med de konservative eller også samarbejde med SF. Det ville være højst unaturligt og uforstandigt ikke at bruge flertallet [10]. Også på Frederiksberg samarbejdede de to partier. Formanden for Danmarks Lejerforbund, Hans Halvorsen, der var socialdemokratisk medlem af kommunalbestyrelsen udtalte, at et samarbejde med SF var soleklart [11]. Og som følge af valgforbund lykkedes det at sikre valget af to socialdemokratiske rådmænd [12].

Nu er selv Rådhuset i København jo ganske vist ikke noget Christiansborg, og magistratsstyre er noget helt andet end parlamentarisme. Alligevel er det ejendommeligt så ringe interesse der har været for at undersøge forholdet mellem socialdemokratiet og SF ude i kommunerne, når man tænker på, hvor mange små sten der ellers er blevet vendt i bestræbelserne på at analysere de to partiers forhold efter samarbejdets sammenbrud på landsplan i december 1967. Som eksempel kan man tage »Arbejderflertallet«, der blev skrevet af en kreds af VS'ere, der forholder sig meget kritisk til både socialdemokratiet og Aksel Larsen-fløjen i SF; enkelte steder i denne bog har man ført analysen

7. Aktuelt 10/3-66.
8. SF-bladet 10/3-66.
9. Aktuelt 25/3-66.
10. ibid.
11. SF-bladet 23/3-66.
12. Aktuelt 22/3-66.

tilbage til dannelsen af 2. internationale i 1889, men forholdene på Københavns Rådhus og i andre kommuner efter valget i marts 1966 er praktisk talt ikke omtalt [13].

Også de to partiers indbyrdes forhold på arbejdspladserne og i de faglige organisationer trænger til undersøgelse. Her har de sikkert haft sværere ved at finde hinanden end i kommunerne. Her var ingen fælles modstander at gøre front imod – ja, der var naturligvis arbejdsgiverne, men set med socialdemokratiske øjne var det forhold jo sådan set bragt i faste rammer een gang for alle. For de socialdemokratiske fagforeningsledere må SF have forekommet en langt mere alvorlig trussel end arbejdsgiverne. Både indbyrdes konflikter de to partier imellem og fælles aktioner måtte nemlig i sidste ende føre til, at man gik på strandhugst hos hinanden. Når disse forhold, som vi iøvrigt ikke ved ret meget om, er berørt her, er grunden, at påvirkninger herfra utvivlsomt har haft indflydelse på udviklingen af forholdet mellem de to partier på landsplan både før og efter valget i november 1966. Hvordan vil man ellers forklare, at den på ingen måde venstreorienterede Hans Rasmussen i løbet af foråret og sommeren 1966 begynder at stille krav til regeringen om en stejlere kurs overfor de borgerlige partier?

På landsplan ville det nemlig ikke rigtigt lykkes for SF at indfange socialdemokratiet trods energisk bejlen. Allerede d. 9. marts havde Jens Otto Krag udtalt, at valget ikke ville få landspolitiske følger [14]. Og denne opfattelse fastholdt han standhaftigt gennem alle politiske tilskikkelser frem til novembervalgets resultat forelå.

For SF gjaldt det imidlertid om at få socialdemokratiet overbevist om, at en tilnærmelse mellem de to partier var den eneste reelle udvej for socialdemokratiet af dets dilemma. Aksel Larsen havde straks efter kommunevalget peget på, at hvis linjen herfra holdt, ville der være udsigt til et arbejderflertal i folketinget efter næste valg [15]. Og den 19. marts spurgte Gert Petersen i SF-bladets leder: »Baner kommunalvalget vej for samarbejde mellem socialdemokratiet og SF på det parlamentariske plan? Spørgsmålet er aktuelt, fordi skattereformen venter forude« [16].

– Og det var nemlig sagen. I forligskomplekset fra januar var indbygget, hvad der viste sig at være en tidsindstillet bombe: De fire gamle partier var enedes om en såkaldt »køreplan« for skattereformforhandlingerne. Her havde man bl. a. bestemt, at partierne senest 10. maj skulle have indgivet deres indstillinger til indførelse af en merværdiafgift eller anden almindelig vareafgift. Det så ikke ud til at skulle blive noget problem for regeringen at få de borgerlige partier med til en eller anden form for vareafgift. Men forslaget om

13. Harry Mortensen (red.): Arbejderflertallet, Kbhv. 1969 p 9.
14. Aktuelt 9/3–66.
15. SF-bladet 10/3–66.
16. SF-bladet 19/3–66.

indførelse af en merværdiafgift var kædet sammen med kravet om en egentlig skattereform, og her havde regeringen efterhånden bundet sig til indførelse af kildeskat.

Regeringens dilemma bestod i, at SF forholdt sig mildest talt reserveret til tanken om merværdiafgift, men ivrede for indførelse af kildeskat og afskaffelse af skattefradragsreglen. De borgerlige partiers stilling var den stik omvendte. De støttede gerne vareafgiften, men ville hverken høre tale om kildeskat eller skattefradragsreglens afskaffelse.

Endnu var de forskellige partiers endelige stilling, som nævnt ikke afklaret, men Gert Petersen i hvert fald syntes at have forudset, at en situation var under opsejling, hvor socialdemokratiet måtte tage stilling til om det i et politisk betydningsfuldt spørgsmål ville samarbejde med partierne til højre eller til venstre. Problemet var ikke i første række at skaffe et flertal, men det langt mere delikate spørgsmål, hvor dette flertal skulle hentes – og sammenkædet hermed: Hvilken del af partiets politik skulle prisgives, og hvilken skulle man stå fast på.

Som tiden gik viste det sig, at socialdemokratiet havde åbenlyse vanskeligheder med at finde sine egne ben i denne sag. Første gang det blev helt klart var under tredje behandling af finanslovsforslaget [16 a].

Det var Aksel Larsen, der bragte skattesagen frem ved at sige, at den dag regeringen kunne mande sig op til selv at sige, at den ville have skattefradragsreglen afskaffet ville den bane vej for et flertal for en sådan reform. »Jeg synes at finansministeren – om hvem jeg tillader mig at mene ... at han virkelig har de samme skattepolitiske synspunkter som vi ... skulle holde op med at sige at vore synspunkter er fornuftige, men alligevel når man højtideligt skal tale skattereform så kun taler om skattereform via moms og lettelse af indkomstbeskatningen.« Det var Aksel Larsens interesse at påvise, at finansministeren var enig med SF i skattepolitisk henseende. Venstres ordfører Henry Christensen koncentrerede sig derimod om at påvise, at socialdekokratiet var dybt splittet i dette spørgsmål, og han fremprovokerede en ordveksling, der ubarmhjertigt afslørede dette.

Henry Christensen: »Men det sidste par uger har vi oplevet skiftende standpunkter fra regeringens og socialdemokratiets side næsten hver anden dag. Den ene dag fortæller finansministeren, at nu er kildeskatten noget vigtigt og antyder, at man kunne måske også samarbejde med socialistisk folkeparti derom. Den næste dag siger hr. Carl Petersen, formand for den socialdemokratiske gruppe, at kildeskat jo når alt kommer til alt kun er et spørgsmål om opkrævningsmetode, han kan ikke forestille sig, at det skulle blive et afgørende punkt, og det er ikke noget ultimativt fra socialdemokratiets side. Næste dag ser vi, at socialdemokratiets næstformand, Hans Rasmussen, erklæ-

16 a. Den i det følgende gengivne debat findes i Folketingstidende 117. årgang.

rer, at kildeskatten må socialdemokratiet stå fast på, men man kan naturligvis ikke nøjes med det snævre grundlag, der ligger i SF og liberalt centrum, og derfor må konsekvensen efter hans opfattelse blive et valg i oktober måned. Så oplever man, at økonomiministeren rejser til Roskilde ... hvor han erklærer, at efter hans mening må socialdemokratiet stå fast på kildeskatten ... og kan den ikke gennemføres må resultatet blive at der skal holdes valg.« (Dernæst tog statsministeren ordet).

Jens Otto Krag:« ... men det vi nu skal gøre må naturligvis være at få gang i forhandlingerne i skattereformudvalget ...«

Henry Christensen: »Statsministeren svarede lidt kryptisk, men skal jeg opfatte svaret som klart kan jeg kun opfatte det i den retning, at statsministeren sluttede sig til hr. Carl Petersens standpunkt ... det er nyttigt for både Hans Rasmussen og økonomiministeren at få besked derom.«

(Herefter tog finansminister Henry Grünbaum ordet for at forklare, hvad det egentlig var han havde sagt på et møde i Rødby om skattereform og forholdet til SF. Det blev det hele ikke mere klart af).

Henry Christensen: »Jeg skal ikke give mig til at fortolke socialdemokratiets politik. Det ... aktuelle i situationen er, at der er så mange socialdemokrater, ledende socialdemokratiske politikkere, der er i færd med at fortolke, hvad der skal være socialdemokratiets politik, og at disse fortolkninger er i klar modstrid med hinanden.«

Jens Otto Krag:« ... det er vel rigtigt, at der i ethvert parti, ethvert frit parti, kan opstå forskelligt syn på tingene.« Det kunne statsministeren selvfølgelig have megen ret i, men uenigheden var alligevel bemærkelsesværdig, fordi der var tale om divergenser helt ind i regeringens egne rækker, og fordi den angik et spørgsmål, hvis afgørelse kunne få betydelig indflydelse ikke blot på socialdemokratiets fremtidige parlamentariske vilkår, men på hele dets politiske linje: Skulle socialdemokratiet fortsætte som et rent pragmatisk parti, eller skulle det nu, hvor muligheden syntes at være der, realisere nogle af dets mere radikale økonomisk-politiske programpunkter? I socialdemokratiet havde man altid prioriteret det at sidde inde med regeringsmagten meget højt, hidtil havde partiet måttet samarbejde med eet eller flere ikke-socialistiske partier for at kunne realisere denne målsætning. Nu syntes imidlertid muligheden at være til stede for at forsøge noget nyt og uenigheden om, hvordan partiet skulle forholde sig i den situation kunne konstateres helt ind i regeringens egne rækker.

Det er på denne baggrund man skal se den kampagne, som SF lagde ud med i foråret 1966. Så godt det lod sig gøre både lokkede og truede partiet socialdemokratiet til at gøre front mod de borgerlige. SF-bladet, der startede som ugeavis, var nu begyndt at komme to gange ugentlig, og i denne periode er dette blad ikke blot morsom politisk læsning, det er også en langt mere righoldig kilde til belysning af forholdene på den politiske venstrefløj end Aktuelt.

Der har næppe været det lille utilfredse bøvs i socialdemokratiet, som ikke er blevet registreret og kommenteret i SF-bladets spalter. For socialdemokratiet må det navnlig have været urovækkende at se, hvordan SF-bladet dyrkede arbejdspladserne, der traditionelt havde været nærmest et socialdemokratisk monopol.

F. eks. berettede bladet udførligt om en udtalelse vedtaget på et repræsentantskabsmøde i arbejdernes fællesorganisation i Vejle. I udtalelsen kritiseredes regeringens politik og især de seneste forlig som man mente ikke var til gavn for arbejderklassen. Udtalelsen sluttede med krav om indførelse af kildeskat og afskaffelse af fradragsreglen. SF-bladet understregede, at udtalelsen var enstemmig til trods for, at fællesorganisationen var helt domineret af socialdemokrater [17].

I april afholdt SF en faglig landskonference, hvor arbejdspladsernes problemer blev drøftet. Konferencen gav anledning til flere lange artikler i bladet, hvor det nære forhold mellem partiet og arbejderne blev understreget. Og i 1. maj-nummeret kunne bladet bringe tre sider støtteannoncer med solidariske hilsener fra arbejdspladser og faglige sammenslutninger. En af disse havde form af en slagsang, hvis sidste vers lød:

»Snart dages det brødre«, vi lærte som børn,
det dagedes, – idag er der grøde.
Gør op med det gamle, vi har end en tørn,
de sidste skanser magter vi at bryde.
Vi er dog de mange, hvor de er de få.
vi ejer en fremtid, hvor ingen er små.

Måske kneb det sine steder lidt med verseføddерne, men fodslaget var tilsyneladende i orden i denne tid, og hele SF's arbejde syntes at blive båret af en entusiasme, som andre partier kunne have været tjent med at have magen til.

Et af de mere fantastiske indslag i SF's kombinerede trusselskampagne og charmeoffensiv overfor socialdemokratiet var Aksel Larsen mester for.

Påskesøndag havde han udlagt dagens tekst i radioen. I det følgende nummer optrykte SF-bladet, der ellers ikke bragte meget kirkeligt stof, Aksel Larsens »Påskeprædiken«. Uden som man synes at give selv Kristelig Lytterforenings formand anledning til indsigelse, lykkedes det prædikanten at udlægge denne tekst »om nederlaget, der bar sejren i sig« så ingen kunne være i tvivl. Efter en undertiden meget personlig tolkning af lidelseshistorien strejfede Aksel Larsen lige netop Nordahl Griegs »Nederlaget«, de parisiske kommunarder og socialismens situation idag. »Derfor er det påskeevangeliets skønne og evige sandhed, – at legemet kan de dræbe, men ikke sjælen. Ideen vil leve,

17. SF-bladet 16/3–66.

trods nok så mange smertefulde nederlag for den bevægelse, der er dens materielle magt« [18]. – Socialdemokratiet burde sandelig ikke fortvivle midt i dets nuværende krise, thi håb om nyt liv ventede forude.

De skønne ord var imidlertid nærmest spildt. Thi som Peter havde fornægtet Herren tre gange før andet hanegal, fremturede også Jens Otto Krag med, hvad SF-bladet kaldte hans »standardudtalelse«. I formen var det en henvisning til socialdemokratiets kongresbeslutning og i indholdet en afvisning af noget nærmere samarbejde med SF [19].

Og dog – helt spildt var SF's anstrengelser nok ikke.

Under disse forhold viste det sig nemlig, at socialdemokratiet havde en venstrefløj, – og den rørte på sig. Allerede under forligsforhandlingerne i januar havde man kunnet spore stigende utilfredshed indenfor partiet med den ensidigt højrevendte kompromispolitik. Den dag afgiftsforliget blev indgået kunne Information berette, at 30 repræsentanter for partiets venstrefløj skulle mødes på Roskilde Højskole, og at der blandt deltagerne var både forhenværende og nuværende ministre foruden flere fagforeningsformænd [20].

Mødet var en forløber for dannelsen af Socialdemokratisk Samfund (SDS). Den stiftende generalforsamling fandt sted i anden halvdel af marts. Baggrunden for dannelsen af SDS havde Frit Forums formand, Mogens Camre, redegjort for i Aktuelt [21]. Camre begyndte med at fastslå, at socialdemokratiet aldrig havde haft flertal, og hvad partiet havde kunnet gennemføre måtte ske i samarbejde med andre. »Men selvom samarbejde er nødvendigt for omgående at få indflydelse på de konkrete afgørelser og for at få eller beholde regeringsmagten og selvom det kan være ønskeligt ved vigtige, langsigtede afgørelser at opnå bred enighed – også med højrepartierne – er der dog mange situationer, hvor prisen for en sådan bred enighed er for høj. En sådan situation foreligger efter min opfattelse i øjeblikket ... Initiativtagerne til SDS har på denne baggrund fundet, at tiden er inde til at søge en mere konsekvent socialdemokratisk politik fremlagt ...«. Det var altså forligspolitikken med de borgerlige SDS var utilfreds med. I perioder kunne en sådan linje måske være god nok, men i øjeblikket var prisen for høj, hvilket bl. a. formentlig kommunalvalget havde vidnet om. Om organisationens formål iøvrigt hed det, at SDS ville udbrede kendskabet til socialdemokratiets program og det var derudover hensigten at optage drøftelser af en række aktuelle politiske problemer med henblik på at fremlægge konkrete forslag.

Iflg. Information havde der været 6–700 deltagere til det stiftende møde, og allerede i starten havde ca. 250 meldt sig ind. I de følgende måneder steg medlemstallet til ca. 500; ved et møde i Folkets Hus i begyndelsen af maj,

18. SF-bladet 16/4–66.
19. SF-bladet 26/3–66.
20. Information 21/1 og 24/1–66.
21. Aktuelt 18/3–66.

hvor SDS fremlagde en selvstændigt udarbejdet skatteskitse byggende på kildeskat og uden skattefradragsregel deltog ca. 200 medlemmer [22].

SDS tilkendegav fra begyndelsen, at den ikke ville være en fraktion, der modarbejdede partiet. Uden at det iøvrigt er blevet udtrykt på den måde, har ledelsen snarere tænkt sig, at SDS skulle være partiets socialistiske samvittighed. En folkebevægelse blev SDS aldrig og har næppe heller gjort noget for at blive det. Kredsen var eksklusiv og havde et uafhjælpeligt intellektuelt præg, som end ikke ændredes, da Per Hækkerup meldte sig ind.

Selvom partiledelsen i starten holdt gode miner til slet spil, blev SDS aldrig rigtigt populært i socialdemokratiets top. Efterhånden talte organisationen ganske vist tre ministre blandt sine medlemmer, men disses motiver for indmeldelse turde være nok så forskellige [23].

I begyndelsen af juni kom det til åben konflikt mellem SDS på den ene side og parti og fagbevægelse på den anden. Offentligheden blev bekendt med sagen, da Hans Rasmussen overfor Information erklærede, at han ville rette henvendelse til Aktuelts redaktion om at standse enhver omtale af SDS, i modsat fald ville LO stoppe al økonomisk støtte til bladet [24]. I et påfølgende fællesmøde mellem SDS, socialdemokratiets og LO's forretningsudvalg drøftedes situationen. SDS syntes her at være faldet til patten. Efter den tid hørte offentligheden i hvert fald meget lidt til SDS og dets stiftere.

Som nogen helt ubetydelig affære har socialdemokratiets ledelse i hvert fald ikke vurderet denne sag, thi alle kredsformænd ud over landet modtog en skrivelse, hvori der blev redegjort for konflikten, og hvori der formentlig også er blevet vejledt med hensyn til, hvad der skulle menes om den ting [25]. Det er ikke muligt at gøre op, hvilken rolle SDS egentlig kom til at spille for socialdemokratiets politiske linje. Hele oplægget tyder på, at initiativtagerne har forestillet sig, at det ville være muligt at skabe en debat omkring partiets politik og tvinge denne mod venstre. Som det nu gik forblev det i hovedsagen ved hensigten. Kun een gang var der tilløb til noget mere.

Som omtalt udarbejdede og fremlagde SDS en skatteskitse, der tydeligt sigtede mod forlig med SF. Regeringen og socialdemokratiet som helhed gik aldrig ind i en seriøs drøftelse af dette forslag, men efter skatteforhandlingernes sammenbrud i maj kom der på foranledning af SDS et møde i stand i finansministeriet mellem SDS's bestyrelse og statsminister, finansminister, økonomiminister og arbejdsminister. Mødets formål var at diskutere skattepolitik. Dette møde må trods alt høre blandt de mere usædvanlige forestillinger i vort parlamentariske liv. På den ene side af bordet sad en forhenværende stats- og finansminister (Viggo Kampmann), overfor sad finansministeren der hørte

22. Information 4/5 og 10/5-66.
23. De tre ministre var Ivar Nørgaard, Bodil Koch og Per Hækkerup.
24. Information 6/6-66.
25. Information 11/6 og 13/6-66.

til partiets venstrefløj, samt Ivar Nørgaard, der foruden at være økonomiminister også var et prominent medlem af SDS. Ovenfor denne socialdemokratiske venstrefløj har Krag og Dinesen skullet argumentere for det skrøbelige sammenhold i partiet. Hvad der kom ud af mødet, ved vi ikke. Men få dage efter var det, at Hans Rasmussen havde fået nok og truede med at lukke pengekassen for Aktuelt. – Også ytringsfriheden koster penge, og hvorfor i al verden skulle man holde liv i en avis, hvis det ikke var for at kunne lukke munden på den i påkommende tilfælde.

Selvom SDS således ikke blev aflivet i egentlig forstand, blev der alligevel gjort kort proces. Den socialdemokratiske regeringsskude var ude i en farlig sejlads, og under de omstændigheder kunne man ikke have flere til at navigere. Mandstugten sejrede, og SDS blev blot en episode, hvis opkomst og hendøen skal ses som et symptom på, mere end årsagen til, krisen i socialdemokratiet.

Endelig er SDS's skæbne nok også et vidnesbyrd om, at intellektuelles indflydelse i politik som regel er stærkt overdrevet. Deres arbejdsform og deres betoning af det idépolitiske kan måske undertiden fremtvinge en debat, men når den er døet hen, fortsætter det politiske spil så forholdsvis uanfægtet.

V. Skatteforhandlingernes sammenbrud og Krags overraskelsesvalg

Som tidligere omtalt havde statsministeren under finanslovsdebatten udtalt, at man nu måtte se at komme i gang med skatteforhandlingerne i henhold til den vedtagne køreplan. Det samme gentog han i Aktuelts mandagsdebat i midten af april [1]. Og til SF-bladet sagde Carl Petersen, der var formand for momsudvalget, at fire partier helst skulle blive enige om en skattereform ved at bøje sig mod hinanden [2]. Heraf kan man kun udlede, at regeringspartiet stadig sigtede mod et bredt forlig. Måske håbede socialdemokratiet endnu, at køreplanen kunne overholdes, hvilket ville indebære, at vareafgiften skulle vedtages før 1. juni til ikrafttræden pr. 1. oktober.

Regeringen kunne imidlertid ikke rigtigt komme nogen vegne med de partier, som den havde lagt op til forlig med. Sådan fremstillede i hvert fald Aktuelt sagen, da det i slutningen af april beklagende skrev, at der ikke var sket noget i momsudvalget siden kommunevalget. Iøvrigt får man en idé om hvor tungt arbejdende dette udvalg efterhånden må være blevet, idet bladet oplyste, at der nu var mere end 500 bilag som grundlag for forhandlingerne [3].

I første halvdel af maj tilspidsedes situationen. Regeringen syntes ganske

1. Aktuelt 18/4.
2. SF-bladet 26/3.
3. Aktuelt 24/4.

vist ikke at skulle få store problemer med at finde tilslutning til merværdiafgiften, men en egentlig skattereform kunne det blive svært at få halet hjem, idet de borgerlige partier forholdt sig afvisende til idéen om kildeskat

Det detaljerede forløb forud for sammenbrudet i forhandlingerne, lader sig ikke overskue. Kun kan man konstatere, at der i denne tid fandt en hel række politiske udspil og manøvrer sted, hvis indbyrdes sammenhæng ikke altid er klart gennemskuelig. Nogle hovedlinjer lader sig dog fastslå.

Kommunevalgets indflydelse på de indre forhold i regering og regeringsparti er omtalt. Nævnt er også, at SF efter marts forstærkede sine bestræbelser på at komme til en forståelse med socialdemokratiet. Med i billedet hører dog i høj grad også de borgerlige partiers taktik i denne tid. Venstre og konservative har om denne periodes begivenheder søgt at skabe det indtryk, at socialdemokratiet efter marts indledte en såkaldt venstredrejning. Myten om den socialistiske Krag som modstykke til de moderate forgængere Stauning, Hedtoft og H. C. Hansen begyndte at tage form i denne tid [4]. De borgerlige partiers interesse i at skabe en sådan mytologi behøver næppe nærmere forklaring. Spørgsmålet er imidlertid hvor meget den har på sig.

Som vist havde socialdemokratiet i foråret 1966 fået en artikuleret venstrefløj, der krævede tilnærmelse til SF. Men holder man sig til partiets politik således som denne blev formuleret af statsministeren og forhandlet af folketingsgruppens formand, kan der ikke herske tvivl om, at det var forlig med de borgerlige socialdemokratiet sigtede imod. Henry Christensen havde ganske vist på overbevisende måde påvist, at socialdemokratiet var splittet i skattepolitikken, men der er ikke meget, der taler for, at det lykkedes for venstrefløjen at påvirke partiets officielle skattepolitiske standpunkter. Kildeskatten havde socialdemokratiet ganske vist efterhånden lagt sig temmelig fast på, og dette system ville de borgerlige som nævnt ikke vide af; men som Carl Petersen havde understreget var der jo her først og fremmest tale om en opkrævningsmetode, og i det socialdemokratiske kildeskatteforslag var skattefradragsretten stadig omhyggeligt bevaret – utvivlsomt som en imødekommenhed overfor venstre og konservative.

Hvordan forhandlingerne har formet sig i udvalget, er vi afskåret fra at få indblik i. Når man er henvist til at bygge sine vurderinger på de standpunkter og erklæringer, der er kommet offentligt frem, ser det nærmest ud til, at skatteforhandlingerne bristede, fordi de borgerlige partier gav regeringen tommelskruer på. Allerede under finanslovsdebatten havde de borgerlige partier med forskellig styrke stillet sig afvisende overfor regeringens skattetanker. Og i april gav venstre skruen en drejning ekstra, da partiet krævede ejendomsbeskatningen inddraget i forhandlingerne, – et krav som kort efter fik støtte af

4. Den 8. maj 1966 skrev Tage Mortensen f. eks. i Berlingske Tidende at Socialdemokratiets dilemma var om det skulle være folkeparti à la Hedtoft og H. C. Hansen, eller socialistisk à la Viggo Kampmann.

de konservative. Dette forhindrede dog ikke Henry Christenden i at lægge ansvaret for et eventuelt brud overpå regeringen. I Aktuelts mandagsdebat skrev han, at socialdemokratiet efterhånden havde nærmet sig så meget til SF, at grundlaget for forhandlinger med de partier, som havde fastlagt køreplanen svinder ind [5].

Helt uoverskuelig blev situationen imidlertid, da strømmen af taler, erklæringer og resolutioner nærmest postede ud fra det radikale landsmøde i begyndelsen af maj. Hilmar Baunsgaard beklagede, at venstre ved at inddrage ejendomsbeskatningen havde vanskeliggjort forhandlingerne, og han hævdede at venstre vidste, at disse forhandlinger ville blive sprængt, såfremt kravet blev fastholdt. Stor betydning for den parlamentariske situation fik formentlig en erklæring fremsat af Karl Skytte: »En såkaldt liberal regering med deltagelse af det konservative folkeparti kan hverken regne med radikal deltagelse eller støtte. Jeg håber dette er sagt tilstrækkeligt klart.« Skytte udtalte ganske vist også, at VR-samtalerne ville fortsætte, men at det var for tidligt at udtale sig om deres eventuelle betydning for den fremtidige politiske udvikling [6]. Også det radikale parti mærkede uro og tendens til fløj-dannelse. På landsmødets andendag rejstes krav om, at partiet indledte skatteforhandlinger med socialdemokratiet og SF og der vedtoges opfordringer til regeringen om anerkendelse af DDR. Iflg. Berlingske Tidende var der her tale om tilkendegivelser, der blev gennemtrumfet af, hvad bladet kaldte partiets venstrefløj [7].

I begyndelsen af maj havde der været næsten daglige udvalgsforhandlinger, hvorunder regeringens situation syntes at blive gradvist vanskeligere. Aksel Larsen gjorde det klart, at SF var rede til at acceptere merværdiafgiften, såfremt den blev kædet sammen med indførelse af kildeskat og skattefradragsreglens bortfald. Samtidig forelagde SDS den tidligere omtalte skatteskitse, der i hovedsagen gik ud på det samme. Imens prøvede Carl Petersen at få forhandlingerne mellem partierne til at glide ved at foreslå dem henlagt til et mindre udvalg bestående af de politiske ordførere, men dette blev afvist af venstre og konservative. Oven i dette kom så venstres af de konservatives støttede krav om at inddrage ejendomsskatterne i drøftelserne. Herom udtalte Krag, at det ville vanskeliggøre forhandlingerne, men adspurgt af radioen føjede han til, at han ikke følte sig fristet til at søge flertal for kildeskatten, hvor han kunne få det [8].

Skatteforhandlingernes endelige sammenbrud sørgede venstre og konservative for. På venstres initiativ havde de to partiers ledere et par dage efter det radikale landsmøde haft en drøftelse, og her enedes de om at fremsætte krav til regeringen om, at skattefradragsreglen ikke måtte afskaffes, kildeskat

5. Aktuelt 25/4.
6. Berlingske Tidende 7/5 og 8/5.
7. Berlingske Tidendes leder 8/5.
8. Det flertal, der tænktes på bestod af SF og Liberalt Centrum.

ikke indføres før 1. april 1969, samt forskellige andre betingelser for at fortsætte forhandlingerne [9]. Disse krav, der hurtigt fik betegnelsen »håndfæstning« blev fremsat under et udvalgsmøde d. 12. maj. I socialdemokratiets partihistorie »Kamp og fornyelse« kalder K. B. Andersen håndfæstningen »et af de mest fantastiske dokumenter i nyere dansk politik« [10]. Det turde måske være en overdrivelse. Men kravene var en klar tilkendegivelse af, at venstre og konservative enten ønskede forhandlingernes sammenbrud, eller at de som pris for en skattereform ville tvinge regeringen helt i knæ ved at kræve dens totale kapitulation i skattepolitikken. Og da socialdemokratiet på et gruppemøde vedtog at afvise de to borgerlige partiers betingelser, tog disse heraf anledning til at tale om en påstået venstredrejning i socialdemokratiet [10 a]. Socialdemokratiets vanskeligheder understreges af, at Dansk arbejdsmandsforbund samme dag rettede henvendelse til regeringen med krav om, at den fastholdt kildeskat uden fradragsret, og LO's formand Eiler-Jensen udtalte, at denne henvendelse dækkede hele fagbevægelsens synspunkt [11]. Men selv i denne situation er der ingen tegn på, at regering- og partiledelse overvejede at forsøge den hidtil uprøvede mulighed for at gennemføre skattereformen i samarbejde med de meget samarbejdsivrige SF'ere og med liberalt centrum. Et af socialdemokratiets egne medlemmer, Eggert Petersen, syntes at have nogen ret, da han i Verdens Gang kort forinden havde kaldt partiet for »dansk politiks syge mand.« »Partiet har et dogme, nemlig at ingen enkelt sag er værd at gå på« [12].

Folketingets afslutningsdebat d. 2. juni var en mat affære [13]. Peter Nielsen kunne for socialdemokratiet konstatere, at regeringen sad endnu. Han mente oven i købet, at den var »sprællevende«. Året havde vist, hævdede han, at der havde kunnet arbejdes normalt trods de herskende partikonstellationer, »... selvom det må erkendes, at egentlige reformer, ikke mindst på det skattemæssige område har man ikke været i stand til at gennemføre endnu ... Socialdemokratiet er fortsat villig til forhandling ... Socialdemokratiet vil møde til disse forhandlinger med åbent sind og med samme tålmodighed ...« Hvad Peter Nielsen her havde konstateret var, at regeringen under de herskende partiforhold kunne få lov at administrere land og rige, men regere kunne den ikke. Dens handlekraft og initiativ i sager, som den anså for væsentlige var lammet af mangel på tilslutning fra de partier, som den ønskede at gennemføre reformerne med. Det lille ord »endnu« røbede, at socialdemokratiet stadig ikke havde opgivet håbet om det brede skattefor-

9. J. O. Krag og K. B. Andersen: Kamp og fornyelse. Socialdemokratiets indsats i dansk politik 1955–71, Kbhv. 1971 p. 317.
10. ibid.
10 a. Se Tage Mortensens artikel i Berlingske Tidende 5/6.
11. Information 12/5.
12. Information 10/5.
13. Folketingstidende 117. årg. 2/6-66 spalte 6072 ff.

lig, og når Peter Nielsen i forbindelse med nye forhandlinger lovede samme tålmodighed i efteråret, som partiet havde udvist i foråret, var det ikke noget ringe løfte, han her udstedte.

Poul Hartlings indlæg i debatten var symptomatisk for situationen på den borgerlige fløj. Om forholdet til de konservative hed det, at det siden 1950 havde været »godt og nært ... på de fleste og de afgørende områder har (vi) let ved at føre en fælles politik ...« Så positivt, ja, næsten varmt havde Hartling ikke udtalt sig om forholdet til de konservative i den tid han havde været formand for venstres gruppe.

Også om forholdet til de radikale var der et par bemærkninger: »Jeg skal ikke her prøve at give nogen vurdering af hvad kontakten mellem venstre og det radikale venstre har betydet i det sidste år, eller hvad den kan komme til at betyde.« Der var nok heller ikke så meget mere at sige om den ting. Lige forud for afslutningsdebatten havde de radikale afvist at være medforslagsstillere for den inflationsdagsorden, som Hartling havde konciperet, til trods for, at den kun sagde, hvad de to partier havde været enige om under deres samtaler [14]. Omtrent på årsdagen for Hartlings første forsigtige føler til de radikale var deres indbyrdes forhandlinger kørt til ende, og det eneste konkrete resultat havde været det trekantede afgiftsforlig i januar. – Heller ikke Karl Skytte ventede sig meget af samtalerne med venstre. På et spørgsmål fra Information om venstre og radikale ikke i realiteten var uenige med hensyn til løsningen af alle centrale politiske spørgsmål, svarede han: »Det er vel nok for stærkt udtrykt, at vi er uenige om alt. Vi er uenige på en del områder, det skal jeg gerne indrømme« [15].

Sommeren brugte partierne til at fastlægge deres respektive skattepolitiske standpunkter, for midt i forhandlingssammenbruddet havde der dog trods alt hersket enighed om, at en skattereform skulle landet have. I skattepolitisk henseende fortsatte tendensen fra foråret, idet de fire gamle partier syntes at foretrække at gå egne veje og fremsætte deres selvstændige forslag til en reform, hvilket nok først og fremmest var et vidnesbyrd om, hvor labil og usikkert man bedømte den politiske situation. Ved den nye samlings begyndelse forelå der lige så mange forskellige skattelovsforlag, som der var partier [16]. Poul Møller havde ganske vist i august gjort et forsøg på at koordinere konservatives og venstres skattepolitik. I forbindelse med en analyse af VK-forholdet og svanningeinitiativet, opfordrede han venstre til, at de to partier skulle komme med et fælles oplæg [17]. Dagen efter kunne Poul Møller læse Poul Hartlings og venstres svar i Berlingske Tidende. Det blev en afvisning med den motivering, at venstres oplæg allerede var færdigt og rundsendt til hovedbestyrelsen. Der udviklede sig en skarp polemik, der kun bidrog til

14. Tage Mortensen i Berlingske Tidende 5/6.
15. Information 13–14/8–66.
16. Berlingske Tidende. Her gennemgår Tage Mortensen de enkelte forslag.
17. Berlingsek Tidende 23/8.

yderligere at kølne forholdet mellem de to partier. På det efterfølgende landsråd var det, at de konservative ledere under stort bifald erklærede, at Det konservative Folkeparti stod frit. Hvilke motiver, de konservative havde for opfordringen til venstre, kan vi ikke vide, men i maj 1967 skrev Poul Møller i forbindelse med en ny polemik med Hartling, at denne vist ikke havde forstået, hvad hans afslag på den konservative skatteinvitation betød [18].

Afgørende for den politiske udvikling måtte dog regeringspartiets fremtidige skattepolitik blive. Straks efter folketingssamlingen havde partiets folketingsgruppe og hovedbestyrelse holdt møde om skattereformen, og her vedtoges det, at et forslag skulle fremlægges på partiets årsmøde i september. I sin grundlovstale gav Krag et fingerpeg om i hvilken retning dette ville komme til at gå, idet han udtalte, at kildeskatten nu var en betingelse for en skattereform [19].

Hvad Krag havde sagt om kildeskatten i sin grundlovstale satte årsmødet en så tyk streg under, at Aktuelt i sin overskrift kunne skrive: »Kildeskat nu – eller et valg« [20]. Allerede på mødets første dag havde Krag bedt om tilslutning til kildeskat og havde lagt ansvaret for forhandlingernes sammenbrud på venstre og konservative. Krag mente tilsyneladende stadig, at der kunne samles et flertal i folketinget for kildeskat og beskæftigede sig i den forbindelse med venstres, konservatives og især de radikales stilling, mens han iflg. avisreferaterne ikke kom ind på SF's skattepolitik. Krag slog også fast, at socialdemokratiet efter hans opfattelse burde beholde regeringsmagten og fremhævede, at der efter VK-samarbejdets skibbrud overhovedet ikke var noget alternativ til socialdemokratiet som regeringsparti. Om de interne forhold i socialdemokratiet sagde Krag: » I socialdemokratiet har vi som et levende parti med en stor tilgang af ungdom haft en periode af indre meningsbrydning om principper og linjer i vor politik. Det har været en periode af berigelse og afklaring. Vi har vundet ved den. I dag står vi enige, rede til at appellere til alle kredse i befolkningen, som ønsker social retfærdighed, fremgang i erhvervslivet, stigende levestandard, fuld beskæftigelse og kulturel udvikling« [21].

På årsmødets andendag blev der vedtaget en resolution, der fastslog, at socialdemokratiet er tilhænger af fradragsreglens afskaffelse. I den forudgående drøftelse havde den ene diskussionsdeltager efter den anden taget ordet for at kræve en kategorisk socialdemokratisk afvisning af skattefradragsreglen,

18. Berlingske Tidende 18/5 1967. – Vedrørende de konservatives motiver er der naturligvis dels den mulighed, at man faktisk ønskede et fælles oplæg med Venstre. Heroverfor står imidlertid Poul Hartlings påstand om, at de konservative var bekendt med, at Venstres forslag allerede var sendt ud til hovedbestyrelsen, således at opfordringen altså skulle have været en tom gestus. I så fald kan man ikke afvise, at de konservative forventede og ønskede en afvisning for med så meget større styrke at få landsrådets tilslutning til en tilnærmelse til socialdemokratiet.
19. Kamp og fornyelse p. 317.
20. Aktuelt 5/9.
21. Berlingske Tidende 4/9.

og talerne ville have forpligtet regeringen til at fremsætte sit kildeskatteforslag uden fradragsregel [22]. Faktisk kunne debatten tydes derhen, at det var så som så med den enighed Krag dagen i forvejen havde lovprist. I sin leder kommenterede regeringsbladet årsmødets forløb. »Statsminister Jens Otto Krag bad Socialdemokratiets årsmøde i Odense om tilslutning til, at hele partiets styrke sættes ind på at få en virkelig skattereform gennemført nu og med kildeskat som det afgørende led heri.

Statsministerens anmodning blev imødekommet med en sådan styrke – ja, man kan godt sige begejstring – at det må have gibbet i de VK-presserepræsentanter, der overværede den omfattende saglige debat . . .« [23]. Aktuelt syntes at overse, at årsmødet også med stor styrke havde krævet fradragsreglen afskaffet, og at dette kunne have fremkaldt nogle gib ikke blot hos oppositionsrepræsentanter, men såmænd også hos nogle af ministrene. – Som konklusion på dette årsmøde, kan man i hvert fald fremhæve, at nu var den socialdemokratiske regering nødt til meget hurtigt efter folketingssamlingens begyndelse at opnå nogle resultater på det skattepolitiske område.

I trontalen den 4. oktober bebudede statsministeren, at regeringen i løbet af kort tid ville fremsætte forslag til en skattereform, samt at forslaget på enkelte ændringer nær ville være en genfremsættelse af det tidligere forslag [24]. Og den 2. november kom forslaget så til førstebehandling. Oppositionens ordførere havde en del kritiske bemærkninger, men ingen stillede sig direkte afvisende. Jens Foged fra venstre sluttede med at sige, at hans parti kunne tiltræde, ». . . at der omgående iværksættes et udvalgsarbejde eller kommissionsarbejde til belysning af forholdene omkring samtidighedsskat . . .«. Den konservative Ninn-Hansen var en anelse mere imødekommende, idet han mente, at man her havde ». . . fået et oplæg fra regeringen, der bevirker, at det konservative folkeparti ikke alene har større tiltro til, at vi omsider kan få den skattereform, man trænger til her i landet . . .«. Baunsgaard erklærede, at det radikale venstre var parat til ». . . at gå ind i en fordomsfri drøftelse af, hvordan vi kan få samtidighed mellem skattebetaling og indtjening . . .« Mindst tilfreds var Aksel Larsen, der krævede fradragsreglens afskaffelse og sluttede med at sige, at hans parti naturligvis ville gøre, hvad de kunne » . . . for at påvirke socialdemokratiet, socialdemokratiets medlemmer og socialdemokratiets vælgere sådan, at regeringen ikke går hen og laver et skatteforlig med de konservative, men besinder sig på, at den burde udnytte det flertal, som påny er konstateret her i tinget . . . for en virkelig regulær skattereform . . .«. Finansminister Grünbaum understregede flere gange, at han ikke følte sig særligt tilfreds med den modtagelse hans forslag havde fået. Efter at han havde udtalt, at han ikke mente, der var store chancer for at komme

22. Berlingske Tidende 5/9.
23. Aktuelt 5/9.
24. Folketingstidende 118. årg. p. 3–16.

igennem med kildeskatten, bad Krag om ordet for at kræve udsættelse af mødet, idet debattens negative forløb måtte give regeringen anledning til overvejelser.

Efter en ny udsættelse blev mødet genoptaget lidt over kl. 21 og formanden gav statsministeren ordet i henhold til forretningsordenens § 19 stk. 2. Nu konstaterede Krag, at partierne stod splittede og usikre overfor gennemførelsen af en virkelig kildeskat, som der ikke syntes at være noget flertal for i tinget. Under henvisning til, at befolkning og erhvervsliv havde krav på at der ikke gik endnu et folketingsår uden en tilfredsstillende skattemæssig afklaring, meddelte han, at han havde henstillet til tronfølgeren, at der blev udskrevet folketingsvalg til den 22. november [25].

Det er vanskeligt på grundlag af de under debatten faldne udtalelser fra de politiske ordførere at afgøre om Krag og Grünbaum havde ret i, at det ikke ville være muligt for regeringen at gennemføre en »virkelig kildeskat«. De borgerlige partier havde vel ikke stillet sig direkte afvisende. Men deres udtalelser tydede på at der ventede endnu en del langsommelige forhandlinger. Venstres tilsagn om »kommissionsbehandling« og de radikales løfte om »fordomsfri drøftelse« er ikke vendinger den politikker bruger, som er indstillet på at handle hurtigt. Og kravet fra det socialdemokratiske årsmøde havde jo været en skattereform her og nu – og i modsat fald valg.

Kunne regeringen indenfor en rimelig tidsfrist have gennemført en skattereform med de konservative? Skal man dømme ud fra erklæringerne på det konservative landsråd få dage forinden og sammenholder man disse med Ninn Hansens ordførertale under folketingets behandling, synes denne mulighed ikke at have været udelukket. Aksel Larsen havde i sit indlæg været inde på, at dette kunne blive udgangen på skatteforhandlingerne.

Hvis regeringen i begyndelsen af november ønskede en hurtig skattepolitisk afgørelse, var det i hvert fald hverken hos venstre eller radikale den skulle henvende sig, og i betragtning af den styrke, som SF formodedes at have, samt i betragtning af den uro som stadig herskede på socialdemokratiets venstrefløj, ville det have været mere end dumdristigt at lave forlig med de konservative. Uanset et sådant forligs indhold, ville det have givet SF næsten uanede muligheder for indhug på socialdemokratiets venstrefløj.

Når den politiske situation så oven i købet var den, at folketingets partier – med Krags egne ord – »næppe siden 1930'erne havde stået så splittet« var håbet om at et valg kunne afklare situationen en langt mere tillokkende udvej.

Konklusion

Når man afsluttende skal gøre disse 15 måneders politiske udvikling op, kan man for det første pege på, at to store lovgivningsområder, som lige siden har

25. Den her gengivne debat findes i Folketingstidende 118. årg. spalte 918 ff.

præget den politiske debat, enten fandt en foreløbig afslutning i disse måneder, (boliglovene) eller uden at få en endelig løsning var centralt placeret i den politiske strid (skattelovgivningen). Fra begyndelsen af 1970'erne har de to lovkomplekser været udsat for hård kritik. Kritikken har bl. a. haft den form, at bestemmelserne om boligsikringsordningens nedtrapning ved stigende indkomst blev brugt til at illustrere de uheldige følger af den progressive indkomstbeskatning. En anden side af boligforliget, nemlig parcelhusbeskatningen spillede en afgørende rolle i den valgkamp, der den 4. december 1973 resulterede i de gamle partiers store mandattab. – På denne baggrund kan der være anledning til at minde om, at den stærkt kritiserede boliglovgivning blev udformet i al hast omkring årsskiftet 1965/66 som et biprodukt af og som en betingelse for at få et forlig i stand om et helt traditionelt og i sammenligning med boliglovene ganske betydningsløst buketforslag på 750 mill. kr.

Den anden langsigtede virkning af disse 15 måneders politik var, at partisystemet fra at have været et firpartisystem blev et fempartisystem. SF havde tiltvunget sig en plads i kredsen af de partier, som de politiske spekulationer opererede med, når samarbejds- og modsætningsforhold i folketinget skulle gøres op. Som allerede nævnt i indledningen førte dette til en ny blokopdeling med S og SF på den ene side og VKR på den anden, der svarede bedre til de idéologiske skillelinjer mellem partierne. Det nye mønster holdt i 7 år. Ved valget den 4. december 1973 brød det sammen i en sådan grad, at man har svært ved at forestille sig, at det vil blive retableret lige med det første. Vælgernes tilslutning til tre nye partidannelser slog blokopdelingen i stykker. Det er tankevækkende, at de tre nye partier var opstået omkring hver sit aktuelle samfundsproblem: Indkomstbeskatningen, parcelhusspørgsmålet og abortlovgivningen. Måske vil det vise sig, at disse partidannelser kun er døgnfluer, men deres succes giver anledning til at overveje i hvilket omfang de gamle og ofte af en helt anden samfundsstruktur opståede partier er i stand til at formulere og varetage de interesser, som vælgerne prioriterer højest.

Vedrørende forskydningerne i partiernes indbyrdes forhold i 1965/66 skal det til indledning slås fast, at Hartlings tale i Svanninge havde den betydning, at den fremskyndede de radikales frigørelse fra samarbejdet med socialdemokratiet. Initiativet førte derimod ikke til noget varigt samarbejde mellem venstre og radikale, sådan som Hartling vel havde forestillet sig. Tværtimod, 1 år efter svanningetalen var oppositionen mere splittet end i lange tider, hvilket synes at have været en af forudsætninger for, at Krag turde udskrive valg i november 1966. VKR-regeringen, der dannedes i 1968 var ikke noget direkte resultat VR-samtalerne, men skyldtes i langt højere grad en tilnærmelse mellem radikale og konservative i løbet af 1967.

I det hele taget er det radikale partis situation af stor betydning for en forståelse af partisystemets forandring. Siden valget i 1964 sad de radikale ikke mere inde med nøglen til regeringsdannelsen. Hverken sammen med

socialdemokratiet eller med venstre og konservative kunne de etablere et flertal i folketinget. Oven i købet var denne situation ikke følgen af et enkelt dårligt valg, men resultatet af mange års støtte tilbagegang. Poul Sørensens vision om de radikales uddøen var ganske vist ikke blevet til virkelighed endnu, men det kunne godt se ud som om, den var på vej. Under indtryk heraf syntes stærke kræfter i partiet at arbejde for en mere borgerligt orienteret linje. I første omgang manifesterede dette sig som en øget reservation i forholdet til socialdemokratiet.

De radikales tilbagegang, og de konsekvenser som partiledelsen syntes at drage heraf måtte også give anledning til overvejelser i socialdemokratiet. De radikales stedse mere tøvende støtte til regeringen virkede lammende på dennes handlemuligheder. I mange år endnu ville socialdemokratiet måske kunne få lov til at administrere den danske husholdning uden at få et flertal imod sig, men regere kunne de ikke mere få mandat til. Socialdemokratiet havde altid prioriteret dette »at have magten« meget højt, men i disse år så det ud til, at forskellen på »at have magten« og »at have magt« var ved at blive utilfredsstillende stor.

Det danske socialdemokrati var et revisionistisk parti. I årevis havde dets politik gået ud på at administrere og nu og da at reformere det bestående samfund. Det udelukkede ikke, at partiet kunne have en socialistisk målsætning, men i årenes løb havde det også fået en hel række andre vælgerinteresser at varetage. Det betød, at partiet fremfor at forblive i opposition, greb regeringsmagten, når lejlighed bød sig, også selv om dette indebar, at partiet måtte lægge socialismen på hylden til fordel for et social-liberalt samarbejde med borgerlige partier. I årenes løb havde socialdemokratiet af fagbevægelsen adskillige gange fået mandat til denne linje. Så sent som ved trekantregeringens dannelse i 1957, var det indtrængende henstillinger fra LO, der havde overtalt en meget tøvende H. C. Hansen til at fastholde regeringsmagten [26].

I alle de mange år havde socialdemokratiet ideologiske set kunnet køre på frihjul. På den ene side kunne det fastholde forestillingen om, at det var et socialistisk parti, på den anden side kunne det henvise til, at de parlamentariske forhold forhindrede, at det førte socialistisk politik. I tidens løb var socialdemokratiet derfor ikke blot blevet et stort parti, det var også blevet et meget bredt parti, der efterhånden rummede meget forskelligartede samfundsopfattelser. Derfor blev anden halvdel af 1960'erne, da det havde vist sig, at SF var kommet for at blive, sandhedens time for socialdemokratiet. Da begyndte faktisk den krise, som nåede sin foreløbige kulmination med valget i december 1973. For første gang i partiets historie opstod der en reel mulighed for, at partiet kunne bruge magten til at føre socialistisk politik.

Hvad gjorde så socialdemokratiet?

26. Tage Kaarsted: Regeringskrisen 1957.

Omkring socialdemokratiets politik i den situation er der opstået to fortolkninger. Den ene står venstresocialisterne for. I deres opgør med Aksel Larsen og hans fløj af SF – sådan som det bl. a. er fremstillet i »Arbejderflertallet« – hævdes det, at socialdemokratiet bestræbte sig på at ødelægge SF. Per Hækkerup er den onde ånd, og hans stokkemetoder hudflettes som et middel til at fastholde en forstokket og perspektivløs småborgerlig politik.

Den anden fortolkning er skabt af de borgerlige. Allerede i foråret 1966 begyndte de at tale om socialdemokratiets »venstredrejning«. Her begyndte opbygningen af myten om »den røde Krag«, der havde brudt med den moderate socialdemokratiske linje fra Staunings og H. C.s tid. Til skade for sit parti og sit land havde Krag opsagt samarbejdet med de borgerlige for at kaste sig i armene på et sammenrend af gamle kommunister. Krag – den troløse opportunist (man har et standpunkt, til man tager et nyt) – havde i »det røde kabinet« fundet sammen med den gamle kommunist Aksel Larsen, så de i fællesskab kunne socialisere Danmark.

Vurderet på baggrund af skatteforhandlingerne i 1966 synes venstresocialisternes fortolkning at have mest for sig. I skattepolitisk henseende var socialdemokratiet splittet, og ganske vist var der folk i partiet, der gerne så et samarbejde med SF. Men Krags og dermed partiets officielle politik var en overordentlig standhaftighed i bestræbelserne på at hale et skatteforlig med de borgerlige i land. Disse skruede imidlertid prisen op, indtil betingelserne for forlig havde karakter af ultimatum og krav om kapitulation.

Vi kan ikke vide om den politiske udvikling ville være forløbet anderledes, såfremt de borgerlige havde stillet sig mere imødekommende, men det er vel næppe sandsynligt. Et skatteforlig mellem VKR og S ville vel snarest have stimuleret SF, så der før eller siden under alle omstændigheder var opstået et flertal af SF og S.

Indtil novembervalget i 1966 var der ikke meget, der tydede på, at Krag var indstillet på at gå i samarbejde med SF, og da han omsider gjorde det, lignede det ikke et valg af tilbøjelighed, men snarere en beslutning som uheldige omstændigheder samt de borgerlige partier havde påtvunget ham og hans parti.

Det for den politiske udvikling mest afgørende ved den situation, der opstod med oprettelsen af SF var de nye vilkår socialdemokratiet helt uforberedt var blevet stillet overfor. Også i den situation viste det sig, at partiet var pragmatisk. Det krydsede sig frem fra valg til valg mellem et socialistisk Scylla og et borgerligt Charybdis. I syv år formåede socialdemokratiet at undgå det opgør om dets ideologiske grundlag, som den politiske situation opfordrede til.